

Глава 29 Держава і право Японії в Новий і Найновіший часи

§ 1. Революція Мейдзі

Як і в деяких інших державах (наприклад, у Росії), політичний устрій Японії відставав від економічного й культурного розвитку країни. Сьогунат, відігравши прогресивну роль у справі централізації країни і придушення феодалної міжусобиці, створив сприятливі умови для економічного розвитку Японії, але потім, як і в Європі абсолютистські монархії, став гальмом для подальшого розвитку. Особливо негативно позначилася на розвитку країни політика жорсткого ізоляціонізму Японії, встановлена в період сьогунату Токугави, оскільки вона не відповідала інтересам промислових і торговельних кіл Японії. До середини XIX століття сьогунатом були невдоволені всі: імператорський двір, торгівельно-промислові кола, зубожіле самурайство, селяни й залишки даймьо, що збереглися. Сьогунатом були невдоволені й західні держави - США, Франція, Англія, Голландія та найближча сусідка Японії Росія. Вже не маючи підтримки усередині країни, сьогунат внутрішньо розкладався. Наступ на нього набув форми відродження монархії, яка давно перебувала у стані летаргії.

Реквієм Середньовіччю. Але перш ніж розпрощатися з японським Середньовіччям, зазначимо, що його не можна оцінювати тільки за його фіналом - старезним сьогунатом Токугава.

Вище говорилося про антропологічний чинник в історії держави і права. Якщо поглянути на цю історію в різних країнах з позиції кількості палат парламенту, конгресів, кількості депутатів, переліку міністерств, характеру виборчих систем, то навряд чи можна відрізнити Японію від Англії чи Німеччини. У період Мейдзі, який наступив після Середньовіччя, Японія сприймає багато «європейських цінностей», але держава все ж таки залишиться японською; вона буде просякнута одержаним у спадок від Середньовіччя незнищеним духом Бусидо, який допоможе провести реформи Мейдзі швидко, рішучо та незворотно.

Слово «Мейдзі» означає «оновлення», «освічене правління». «Ре-волюцію Мейдзі» можна зрозуміти як Революцію освіченого правління або Революцію оновлення. Так назвали події в Японії 1868 року, коли після 250-літнього панування було ліквідовано режим сьогунату Токугави, а також реформи, що розпочалися потому; цим самим терміном назвали девіз і період правління імператора Муцухіто, це ж слово відповідно до японської традиції стало іменем самого імператора Муцухіто (1862-1912 роки).

Мейдзі розпочалося драматично. Ранком 3 (24?) березня 1860 року під час прямування до резиденції у паланкіні було вбито тайро - голову «Ради старійшин» сьогунату і фактичного правителя Японії Іі На-осукі. 18 молодих самураїв, нехтуючи небезпекою, напали на численну охорону сановника, прорвалися до паланкіна, відрубали голові уряду голову і, насадивши її на меч, урочисто понесли попереду себе. Подія, названа «убивством з зовнішнього боку воріт Сакурада», стала початком «Бакумацу» - періоду руйнування сьогунату. Причиною вбивства стала «ганебна» в очах молодих самураїв капітуляція уряду перед західними державами. Ще в період правління Тойотомі Хідейосі, а потім Токугави Ієясу розпочалася політика ізоляціонізму: заборонялося християнство, яке насаджувалося португальськими місіонерами, кораблям західних держав заборонялося з'являтися в японських портах, японцям заборонялося виїжджати до «варварських» (тобто західних) країн, а тим, хто виїхав, заборонялося під страхом смертної кари повертатися. Така політика тривала протягом 250 років. Але ж світ за цей час став зовсім іншим. «Варвари» перетворилися на індустріально розвинені держави, які потребували ринків збуту.

Американців, французів та англійців приваблював Китай, а Японія була воротами до Піднебесної. Неодноразові пропозиції західних держав відкрити японські порти для їхніх кораблів відхилялися сьогунатом. 8 липня 1853 року до берегів Японії підійшла ескадра США з восьми парових військових кораблів під командуванням командора Метью Перрі з листом президента США до імператора Японії і ультимативною пропозицією відкрити японські порти для американських кораблів. На випадок відмови Перрі повинен був відкривати вогонь. Обурення безцеремонністю янки охопило всю Японію, але загрозливий вигляд «чорних кораблів» змусив уряд сьогунату підписати принизливий договір. Американський консул Таусенд Харріс, який перебував у порту Симода, поведився вкрай нахабно і в 1858 році примусив підписати принизливий для Японії торговий договір. Торгові договори були підписані також з Росією, Англією, Францією та Голландією. Кризова ситуація поділила Японію на два ворогуючі табори: «прозахідники» вимагали від бакуфу реформ, які осучаснили б Японію, традиціоналісти обвинувачували реформаторів у зраді. Серед ортодоксів було чимало освічених японців, таких як Йосіда Сьоїн, учений-конфуціанець, прихильник імператорської влади. Його підтримували широкі кола дрібних самураїв, які перебували в жалюгідному стані і висловлювали невдоволення урядом.

У 1858 році помер тринадцятий сьогун Ієсада, його змінив 13-літній Іємоті. Регент Ії Наосукє, який опікував його, посівши посаду тайро, став військовим диктатором Японії. Намагаючись зберегти сьогунат, він проводив політику лавірування: з одного боку, йшов на поступки західним державам, а з другого - модернізував армію, закуповував нове озброєння, запрошував на службу західних фахівців і рішуче придушував усередині країни опозицію, не зупиняючись перед стратою її керівників. Вторгнення західних держав, компромісна політика Ії Наосукє, яка зробила його «зрадником» в очах самурайства, породили серед са-мураїв, особливо молоді, націоналістичний рух проти «варварів»- іноземців та їхніх «прибічників» серед чиновників бакуфу.

Першою жертвою пав Ії Наосукє, потім сталися напади на чиновників бакуфу, представників західних держав. Войовничі налаштовані групи сисі («леви») нападали на іноземних моряків і дипломатів. У 1861 роки вони зарубали мечами Генрі Хойскєна - перекладача аме-риканського консула Харріса, у липні 1861 року 15 сисі напали на британське представництво, яке охороняли 150 самураїв бакуфу, по-ранивши мечем одного з дипломатів. У 1862 році четверо англійських дипломатів, які прогулювалися верхи околицями Йокагами, зустрівшись із процесією правителя провінції Сацума, не побажали зійти з коней, аби поклонитися правителю провінції Сацума. Така «непо-штивість» «варварів» обурила самураїв, що супроводжували правителя, вони накинулися на англійців з мечами, зарубавши одного і тяжко поранивши інших. У відповідь Англія відправила до Японії ескадру, яка в серпні 1863 року обстріляла Кагосиму - столицю провінції Са- цума. У 1864 році Такатика - правитель провінції Морі, невдоволений занепадницькою, на його погляд, політикою бакуфу, на свій страх і ризик закрити протоку Симоносєкі, збудував укріплення і наказав роз-стрілювати з гармат іноземні кораблі, що проходять повз. Але об'єднана англо-франко-голландська ескадра подавила вогнем японські батареї і висадила двотисячний десант. Самураї бакуфу, що охороняли редути, кинулися навтьоки, не прийнявши бою.

Японію охопило обурення нездатністю сьогунату відстояти інте-реси країни. Невдоволення загрожувало перерости у громадянську війну.

В 1864 році відбулося кровопролитне зіткнення в місті Міто. Самураї- патріоти створили загін «Тєнгу» (тєнгу - лісові казкові чудовиська) і стали громити будинки прихильників бакуфу, але були розгромлені урядовими військами, загинуло близько 2 тис. тєнгу. Похід тєнгу на сто-лицю Кіото також був розгромлений урядом і супроводжувався численними жертвами. У конфлікт було втягнуто даймьо - правителів провінцій. Один з них Морі Такатика свого часу марно намагався перекрити про-току Симоносєкі, модернізував і переозброїв свої війська і вийшов з-під підкорення бакуфу. Спрямована проти нього 150-тисячна урядова армія була розгромлена, послана в 1866 році нова армія також зазнала поразки. У цей час радники імператора Комєї, вбачаючи безсилля бакуфу,

запропонували ввести пряме імператорське правління. Під прапори імператора стали самураї повсталих провінцій Тьосю, Сацума та Тоса. Позиції прихильників імператорського правління підтримувалися західними державами, які вимагали, аби укладені торгові договори були підписані імператором, а не «якимись» чиновниками бакуфу.

В 1866 році помер сьогун Іемоті, а в 1867 році - імператор Комеї. Новий сьогун Токугава Йосинобу (Кейкі) незабаром відмовився від влади, і на престол вступив 16-літній імператор Муцухіто, який увійшов в історію під іменем Мейдзі (1852-1912 роки). У 1868 році розпочала-ся жорстока громадянська війна між прихильниками імператора і сьогунатом, яка завершилася в 1869 році перемогою імператорських військ. Імператор, девізом правління та іменем якого стало Мейдзі, відкрив епоху енергійних всебічних реформ, які поставили Японію в ряд передових держав світу. Тут японцям послуговували їхнє вміння вчитися, висока самодисципліна, вихована в епоху сьогунату національна («родинна») консолідація і, мабуть, самурайський дух Бусидо, який дістався у спадок від героїчної епохи Середньовіччя.

Будь-яка революція здійснюється спочатку в головах людей. Під прикриттям режиму сьогунату, незважаючи на його закритість, в японському суспільстві визрівали ідеї майбутніх перетворень. Їх носіями були молоді освічені самураї пізнього сьогунату - Кідо Такайосі, Сай-го Такаморі, Окубо Тосиміті, яких назвали «Ісин но Санкецу» («Трое шляхетних людей»).

Реформи Мейдзі розвивалися стрімко. 14 березня 1868 року імператор Муцухіто зібрав у столиці Кіото радників, даймьо, придворних, яким було зачитано «Клятву п'яти пунктів»:

1. Ми скликатимемо наради і управлятимемо народом, зважаючи на громадську думку.
2. Люди вищих і нижчих класів, без винятку, будуть одностайними в усіх заходах.
3. Поводження з громадянами і військовими чинами буде таким, що вони зможуть виконувати свої обов'язки, не відчуваючи невдоволення.

4. Віджилі методи і звичаї будуть знищені, і нація піде Великим Шляхом Неба і Землі.

5. Пізнання запозичуватиметься в усіх націй світу, й Імперія досягне найвищого ступеня розквіту.

Безумовно, за спиною юного імператора стояли енергійні політики, і сама «Клятва» була написана видатним діячем Мейдзі Кідо Такайосі, рішучим провідником реформ і наставником імператора.

Політичною складовою Мейдзі стали знищення інституту сьогунату, відновлення в Японії прямого імператорського правління у формі конституційної монархії і впровадження в країні сучасної політичної системи.

Суперечності Мейдзі. Для проведення реформ необхідно було не тільки усунути сьогунат, а й подолати суперечності серед реформаторів. Гасло відновлення влади Тенно дозволило об'єднатися проти сьогунату різнорідним політичним силам: тим, хто розумів приреченість феодальних порядків і хотів іменем імператора освятити знищення сьогунату і збудувати «європейську» Японію, і тим, хто ліквідовуючи застарілу владу Токугава, хотів відновлення привілеїв обділених самураїв, і тих, хто мріяв про відновлення незалежності даймьо. Після ліквідації сьогунату ці сили вступили у протиборство, яке вилилося в Сацумське повстання самураїв. Суперечності Мейдзі позначилися і на особистій долі тріумвірату «шляхетних».

Вождем самурайського повстання став недавній військовий міністр Мейдзі Сайго Такаморі («останній самурай»), у недавньому минулому соратник Кідо Такайосі. Повстання придушили урядові війська під проводом Окубо Тосиміті, за його вбито як «зрадника» самураями Такаморі. Непохитний Сайго Такаморі, як і личить самураєві, здійснив сепуку. Віддаючи данину пошани мужності незламного воїна, Японія спорудила йому пам'ятник і неухильно рушила шляхами реформ.

Реформа уряду. У перебігу перетворень реформатори відвідували країни Європи і США, вивчаючи їхній досвід управління.

Державну раду була поділена на три палати - Центральну, Ліву та Праву. В Центральній палаті було зосереджено законодавчі повноваження, Ліва стала консультативним органом, а Права зосередила в собі всі адміністративні функції й управління департаментами. Князівства наслідних даймьо були ліквідовані, самі вони переведені до столиці, де одержували «рисову пенсію», а замість князівств засновано префектури на чолі з урядовими чиновниками. На західний кшталт було реформовано армію. Відтепер вона будувалася на засадах всезагальної військової повинності. Станові формування самураїв було розпущено. Самураям, які не перебували на службі в урядових військах, заборонялося носити їхні традиційні мечі. Однак незламні прихильники Бусидо знайшли вихід: вони масами стали вступати до армії, сформували офіцерський корпус, вносячи в армію дух самурайства, який сприятиме в подальшому милітаризації Японії.

Реформа станів. Поділ населення за традиційною феодалською формулою «сі-но-ко-сьо» (самураї, селяни, ремісники та купці) було ліквідовано. Уведено три нові стани: вище дворянство (колишні даймьо), дворянство, простий народ. Поділ на стани не мав правового значення - їх було зрівняно в правах, кріпосне право було ліквідовано. Реформа станів супроводжувалася аграрною реформою. У 1872-1873 роках власність даймьо на землю було ліквідовано, знято заборони на продаж і розподіл землі; общинні землі селян оголошувалися власністю держави (імператора), особисті наділи селяни одержали безкоштовно. Аграрна реформа супроводжувалася укладанням кадастру. Всі землі було поділено на три категорії: вищу, середню та нижчу. Державний поземельний податок установлювався в грошах і не від розміру врожаю, а відповідно до кадастру і розмірів землі, становлячи 3 % її вартості.

§ 2. Конституція 1889 року

Перед укладанням Конституції до Європи і США було відряджено спеціальну місію на чолі з Іто для вивчення західного конституційного досвіду. Як зразок використовувалася Конституція Пруссії. В 1889 році «Конституцію Великої Японської імперії» була від імені

імпера-тора оприлюднена і в 1900 році набрала чинності.

Конституція складалася з семи глав і 46 статей. Японія ставала кон-ституційною монархією з формально сильними прерогативами імпера-торської влади. Вводився двопалатний парламент, у якому обиралася Нижня палата, а також Палата перів. Конституцію просякнуто ідеєю божественності і безперервності «на вічні часи» імператорської династії (статті 1, 3, 4). «Божественний і недоторканий» імператор проголошувався верховним головнокомандувачем, оголошував війну й укладав мир, мав право розпуску нижньої палати, уряд був відповідальним перед імператором, якому надавалося право видавати «надзвичайні» накази. Але всі ці регалії імператора (явно за прикладом Конституції Бісмарка) «ввічливо» у застереженнях зводилися майже нанівець.

Суверенітет імператора мав здійснюватися «відповідно до установ Конституції», законодавча ініціатива належала нижній палаті, бюджет приймався за її згодою, видання законів і імператорських указів обумовлювалося згодою парламенту, міністри уряду могли давати імпе-ратору «поради», які по суті являли собою контрасигнатуру. Центр влади, як і в Конституції Бісмарка, знаходився в уряді, що, власне, і було метою «революціонерів» Мейдзі. За прикладом Конституції Бісмарка проголошувалася рівність громадян перед законом, всі ста-нові привілеї й обмеження скасовувалися. Рівність громадянських прав мала забезпечувати умови для безперешкодного розвитку власності, а через нижню палату - панування буржуазії.

Конституція, яка діяла до 1945 року, сукупно з іншими реформами Мейдзі забезпечила Японії динамічний розвиток її економіки, що до-сить швидко поставило її нарівні з розвиненими європейськими дер-жавами.

§ 3. Цивільне і карне законодавство

У галузі цивільного і карного законодавства практичні японці також не стали

«вигадувати велосипед», вони перенесли на ґрунт Японії най-важливіші елементи спочатку французького, а потім німецького зако-нодавства. Ставши на ґрунт європейського права, Японія тим самим дала зрозуміти європейським державам, що вона - рівноправний парт-нер Європи і що договори, нав'язані їй у 1858 році під жерлами англій-ських і американських гармат, не мають під собою правової основи.

Японія не була знайома з інститутами та технікою європейського права і вчинила дуже розсудливо: вона запросила для укладання ко-дексів французького юриста Г. Буассонада і деяких інших європейських юристів. Було вирішено взяти за основу романо-германську систему права. Починаючи з 1872 року, під керівництвом Г. Буассонада розроб-лено низку кодексів. Карний і Карно-процесуальний кодекси було «списано» з французьких зразків і оприлюднено в 1882 році, у 1890 році ухвалено Закон про судоустрій і прийнято Цивільний процесуаль-

492 ний кодекси. Цивільний кодекс було спочатку розроблено на основі французького Цивільного кодексу 1804 року, але згодом його було перероблено під впливом Німецького цивільного уложення 1896 року і введено в дію у 1898 році; у 1899 році його було доповнено Торго-вельним кодексом.

Швидко здійснена кодифікація права завершила завдання Мейдзі. Японія вступила в нову епоху своєї історії - епоху Сьова («Освічений світ»), яка відкрилася правлінням онука імператора Мейдзі Хірохіто («Достаток і добродійність») (1926-1989 роки). Попереду чекало драматичне ХХ століття, засильства й авантюризм військових подій, які випали на долю народу, потрясіння Другої світової війни, авантюра Перл Харбора, розплата Хіросіми і Нагасакі та нове Мейдзі післявоєнного відродження. Японці, які раніше були учнями Китаю, а потім Європи, на цей раз виявилися здібними учнями історії.

§ 4. ХХ століття Японії

«Освічений світ» виявився суперечливим. Мейдзі принесло Японії прогрес, консолідацію

держави, швидкий розвиток економіки, що по-сприяло перетворенню ще недавно пригнобленого європейськими «вар-варами» феодалного сьогунату на сучасну індустріальну державу - рівноправного партнера європейських країн. Але разом із прогресом Мейдзі принесло Японії незнищений спадок самурайського мілітаризму. Однак це було вже інше самурайство: це були не самураї-жебраки, які слугували за жменю рису, а могутні індустріально-фінансові гіганти- дзайбацу в спілці з мілітаристськими колами Японії.

По суті Японія завжди була мілітаристською державою. Саме її утвердження відбувалося в перебігу знищення корінного населення - айнів; потім розпочалася епоха взаємознищуваних міжусобних воєн даймьо; коли ж сьогунат зібрав державу в єдиний кулак, розпочалася агресивна політика колишнього селянина Тойотомі Хідейосі, спрямована на завоювання не тільки Кореї, Китаю, а й усього «суміжного світу». Цю агресивну естафету Японія пронесла через всю першу половину ХХ століття. Підпорядкування уряду вояччині розпочалося ще в період панування Мейдзі. Один з його лідерів, дуже впливовий державний діяч Японії, який свого часу розгромив «контрреволюційне» повстання са-мураїв (Сацумське повстання), Ямагата Аритомо домогся того, аби Ге - неральний штаб Японії підпорядковувався безпосередньо імператорові, а міністри армії та флоту призначалися тільки з числа військових. Таким чином, вояччина Японії вийшла з-під підпорядкування цивільного уряду і фактично перетворилася на державу в державі.

З 1900 року Імператорська армія та Імператорський військово- морський флот набули право вето при формуванні уряду. Надалі, в 30-ті роки, в Японії розпочалася справжня мілітаристська істерія, пов'язана з ратифікацією урядом Лондонської морської угоди від 22 квітня 1930 року щодо скорочення морського озброєння. Виникають екстремістські націоналістичні організації: «Молоді офіцери армії і флоту», «Сакурай», організація бойовиків «Айкедзюку» («Школа любові до рідної землі»), «Дзиммукай» («Товариство імператора Дзимму»), «Кецумей- дан» («Ліга кривавого братерства») та ін. Протягом 30-х років було вчинено замах на прем'єр-міністрів Хамагуті, вбито прем'єр-міністра Інукаї, здійснено спробу вбивства імператора Хірохіто, вчинено на-пади на Міністерство внутрішніх справ, поліційне управління, банки, штаб-квартири ліберальних партій. У лютому 1936 року націоналістична партія вояччини «Сейюкай», зазнавши поразки на парламентських виборах (одержала лише п'ять місць), влаштувала путч під керівництвом генерала Мадзакі. Було захоплено урядові заклади, вбито адмірала Сайто, міністра фінансів Такахасі, генерала Ватанабе, поранено міністра двору Судзукі, змушений був втікати зі столиці прем'єр- міністр адмірал Окада. Путчисти вимагали розпуску парламенту і передачі влади генералові Мадзакі. Путч «Молодих офіцерів» було придушено лише за допомогою урядових військ. Незважаючи на придушення путчу, Японія продовжувала мілітаристський курс і вирішення всіх державних справ перебувало під контролем військового керівництва.

4-5 вересня 1941 року на нараді в присутності імператора Хірохіто, незважаючи на його спротив, військові ухвалили рішення щодо вступу в Другу світову війну. 8 грудня 1941 року Японія без оголошення війни раптово напала на базу американського флоту в гавані Перл Харбор («Перлинова гавань») на острові Оаху на Гавайях. Було потоплено 4 лінкори, 2 есмінці, ще 4 лінкори і 3 крейсери пошкоджено, знищено близько 200 літаків, загинуло 2403 чоловіки і поранено 1178. Раптовий напад Японії дав привід президенту США Ф. Рузвельту, незважаючи на Конгрес, який до цього часу чинив опір, оголосити про вступ США у війну. Стратегічно японська воєнщина програла. До літа 1945 року становище Японії стало безнадійним. Її уряд планував використати Радянський Союз як посередника на переговорах щодо перемир'я, але у квітні 1945 року СРСР відмовився продовжити радянсько-японський договір про нейтралітет і після капітуляції Німеччини став перекидати війська до кордонів окупованої японцями Маньчжурії. У червні уряд Японії, незважаючи на безнадійне становище, ухвалив рішення «битися до останньої людини», найближче оточення імператора вирішило завершити війну 22 червня 1945 року. Хірохіто недвозначно заявив уряду: «Я бажаю, аби конкретний план завершення війни був без перешкод вивчений і почали здійснюватися зусилля для його втілення».

Уранці 6 серпня 1945 року США скинули атомну бомбу на місто Хіросіма, а 9 серпня - на місто Нагасакі. В результаті вибухів загинуло понад 200 000 чол. Хірохіто, долаючи опір найвищого військового керівництва, виступив по радіо зі зверненням про беззаперечну капітуляцію. Військовий міністр, командувачі армією і флотом та інші воєначальники, всього понад 500 офіцерів, як і належить істинним самураям, здійснили сепуку. 2 вересня 1945 року на борту американського лінкора «Міссурі» в Токійській затоці було підписано акт про беззаперечну капітуляцію Японії: від Японії - міністром іноземних справ Сигеміцу Мамору і начальником Генерального штабу Умедзу Йосидзиро, від союзних держав - генералом Дугласом Макартуром, адміралом Честером Німітц, від Великої Британії - Брюсом Фразером, від СРСР - колишнім аташе в Токіо генерал-лейтенантом К. Дерев'янком.

Повоєнна Японія. Загальні умови повоєнного режиму в Японії, як і в Німеччині, визначалися угодами союзників (СРСР, США, Велика Британія) на Потсдамській конференції (17 липня - 2 серпня 1945 року). Тут було прийнято Потсдамську декларацію, яка вимагала від Японії беззастережної капітуляції, конкретні положення містилися в Акті про беззаперечну капітуляцію. Виконання Потсдамських угод по Японії покладалося на американську окупаційну владу, якій переходила низка державних функцій: контроль над фінансами, бюджетом, зовнішньою торгівлею, органами правосуддя та поліції. Скасовувалися реакційні і репресивні закони часів війни, розпускалася армія, ліквідувалися таємна поліція, Міністерство внутрішніх справ, Військове й Морське міністерства, вживалися заходи щодо викорінення культу імператора, інститути синтоїзму відокремлювалися від держави, здійснювалася

реформа шкільної освіти; проводилася денацифікація - очищення державного апарату від мілітаристських і фашистських елементів. Важливе значення мав Закон про аграрну реформу 1946 року - було ліквідовано поміщицьке землеволодіння, землю перерозподілено серед селян на умовах оренди з правом наступного викупу; були розпущені дзайбацу - могутні фінансово-промислові картелі.

Підсумки реорганізації було закріплено в Конституції Японії 1947 року. Текст Конституції було підготовлено офіцерами-юристами оку-паційних військ Мейло Роуллом і Кортні Вітні, через що він містить багато рис Конституції США. За наполяганням японців було збережено інститут спадкового імператора, але лише як «символу нації» і за умови відмови від ідеї «божественності» Тенно. Конституція невелика за обсягом, містить преамбулу, яка декларує верховенство народу, миролюбність, права людини і 103 статті, поділені на 11 розділів: I. «Імператор», II. «Відмова від війни», III. «Права і обов'язки народу», IV. «Парламент», V. «Кабінет», VI. «Судова влада», VII. «Фінанси», VIII. «Місцеве самоврядування», IX. «Поправки», X. «Верховний за-кон » та XI. «Додаткові положення».

Державний устрій. У цілому державний устрій Японії визначався як конституційна парламентська монархія при суто представницьких функціях спадкового імператора - «символу нації» та жорсткому прав-лінні двопалатного парламенту.

Імператор. Конституція присвячує імператору вісім статей.

«Імператор є символом держави і єдності народу, його статус визна-чається волею народу, якому належить суверенна влада» (стаття 1).

«Імператорський трон є династичним і успадковується відповідно до Закону про імператорську фамілію, ухваленого Парламентом» (стаття 2).

«Імператор ... не наділений повноваженнями, пов'язаними зі здій-сненням державної влади»; «Усі дії Імператора, які стосуються справ держави, можуть бути вчинені не інакше як за згодою ради і схвалені Кабінетом, і Кабінет несе за них відповідальність». Як бачимо, пре-рогативи Імператора зведено майже нанівець. Однак все ж «Імператор призначає Прем'єр-міністра за поданням Парламенту, Імператор при-значає головного

суддю Верховного суду за поданням Кабінету». Далі: «Імператор за порадою і за згодою Кабінету здійснює від імені народу наступні дії, які стосуються справ держави: промульгацію поправок до Конституції, законів, урядових указів і договорів, скликання Парламенту, розпуск Палати представників; оголошення всезагальних парламентських виборів; підтвердження призначень і відставок державних міністрів та інших посадових осіб відповідно до закону, а також повноважень і вірчих грамот послів і посланців, підтвердження всезагальних і часткових амністій, пом'якшень і відстрочень покарань і відновлення у правах, пожалування нагород, підтвердження ратифікаційних грамот та інших дипломатичних документів відповідно до закону, прийом іноземних послів і посланників, здійснення церемоніалу». Безумовно, всі ці дії Імператора здійснюються «за порадою і за згодою Кабінету», але виникає запитання: чому все ж таки державі і нації необхідно, аби все це робив Імператор? Якщо ця функція Імператора не має сенсу, то для чого весь цей дорогий церемоніал? Скоріше за все, сенс є. Безумовно, прерогативи Імператора примарні, влада ефемерна, практичне управління могло б легко обійтися і без нього, але це управління є грубою механічною силою, воно може помилятися, хитрувати, красти, його можна віддати під суд, воно позбавлене святості (наш прем'єр - хитрун і крадій! Таке було не одного разу і не тільки в японців). «Сенс» Імператора полягає в тому, що він об'єднує націю, є її харизмою, духовним авторитетом; здійснюючи духовну легітимацію державної влади, він сам не повинен до неї торкатися, оскільки є вищим за неї. Не забудьмо також, що трапляються моменти, коли влада Імператора, що «дрімає», «прокидається», набуває реальної сили й відіграє важливу роль у критичні моменти історії народу. Так було при переході до епохи Мейдзі, так було і в 1945 році, коли рішучість «безвладного» Хірохіто закінчити війну навіть ціною беззастережної капітуляції врятувала життя мільйонам японців і союзних солдатів.

Парламент. Парламентська система Японії багато в чому нагадує британську. «Парламент є вищим органом державної влади і єдиним законодавчим органом держави» (стаття 41). Звернімо увагу: «вищим органом державної влади». Це положення дещо відходить від принципу поділу влади, поєднуючи її гілки в одному органі - парламенті. Але така парламентська система є й у Великій Британії.

Парламент складається з Палати представників і Палати радників, які обираються населенням: представники на чотири роки, радники - на шість років, але з переобранням кожні три роки половини складу. Палаті радників надається право беззастережного вето. Центром влади, як і в будь-якій суто парламентській системі, є Кабінет. За Конституцією він складається партією більшості, лідер якої автоматично призначається прем'єром і формує Кабінет, відповідальний перед парламентом, тобто перед парламентською більшістю, якою керує лідер більшості, тобто Прем'єр-міністр. Отже, в руках прем'єра опиняються і виконавча влада, і парламент. Прерогативи Кабінету і Прем'єр-міністра ще більше посилює стаття 74 Конституції: «Всі закони й урядові укази підписуються компетентними державними міністрами і контрасигнуються Прем'єр-міністром». Тут останній поєднує в собі функції і голови Кабінету, і голови

держави. За Конституцією (стаття 79) всі судді, за винятком Головного судді, призначаються Кабінетом; Головний суддя призначається Імператором за поданням Кабінету. Формування суддівського корпусу ставиться до певної міри під контроль виборців. Зазначена стаття встановлює, що «призначення суддів Верховного суду підлягає перегляду народом при проведенні перших після даного призначення всезагальних виборів до Палати представників і повторному перегляду - при проведенні перших виборів до Палати представників після спливу десяти років; ця процедура повторюється в подальшому в такому самому порядку».

Японія - унітарна держава, поділена на 47 префектур, на чолі яких стоять обрані населенням губернатори; у містах і селах місцеву владу очолюють обрані населенням мери і старости; населення обирає також муніципальну раду, яка є дорадчим органом при головах виконавчої влади.

Для сучасної Японії характерна висока громадянська активність населення. На місцях, у містах і селах, діють близько 10 тис. партій місцевого значення, які беруть активну участь у громадському житті, багато самодіяльних організацій населення. Взагалі-то японцям притаманне активне, небайдуже ставлення до громадських і державних справ.

У галузі політичних і цивільних прав і свобод та соціальних гарантій Конституція містить їх широкий спектр, притаманний сучасному конституційному праву демократичних держав.

Право. Правова система Японії склалася в основних рисах у період Мейдзі і представлена, крім Конституції 1947 р., низкою кодексів: Цивільним кодексом 1898 (1900) року, Торговельним кодексом 1898 року, Цивільним процесуальним кодексом 1890 року, Карним кодексом

1870 року (у новій редакції 1882 року), Карно-процесуальним кодексом 1890 року та низкою окремих законів. Про створення кодексів та їхні особливості вже говорилося в розділі «Мейдзі», тут же вкажемо на їхні найважливіші положення та зміни, внесені останнім часом.

Цивільне право. Щоб мати уявлення про структуру Цивільного кодексу Японії, досить

згадати Німецьке цивільне уложення 1896 (1900) року. Цивільний кодекс Японії також складається з п'яти книг (1044 статті), присвячених тим самим інститутам, що і в Німецькому цивільному уложенні: Книга перша - про фізичних та юридичних осіб з розподілом юридичних осіб приватного і публічного права; для фізичних осіб повна правоздатність встановлювалася з 20 років (шлюбний вік для чоловіків - 18, жінок - 16 років). Книгу другу було присвячено речовому праву, в галузі поземельних відносин вона містить класичну формулу Цивільного кодексу Франції 1804 року, яка у свою чергу ґрунтується ще на римському праві: власникові належить все те, що знаходиться «над землею і під землею», а також класичні інститути сервітутів, емфітевсисів та суперфіціїв. Третю книгу присвячено зобов'язальному праву, а четверту і п'яту - шлюбно-сімейному і спадковому праву.

У Торговельному кодексі 1898 року, прийнятому як додаток до Цивільного кодексу, містяться докладно розроблені положення, пов'язані з цивільним оборотом.

Карне право і процес. Перший Карний кодекс Мейдзі прийнято в 1870 році. Він був в основному зорієнтований на карне законодавство Китаю династії Мін і Цин. Його нова редакція 1882 року була введена в дію через «надмірний лібералізм». У 1907 році було прийнято новий Карний кодекс, який з певними змінами і доповненнями чинний і на сьогоднішній день. Кодекс було приведено у відповідність до Конституції 1947 року. Карну відповідальність встановлено з 14 років, пом'якшено санкції для осіб від 16 до 20 років. У 1980-1990-ті роки посилено карну відповідальність за корупцію. Введено карну відповідальність за комп'ютерні злочини, посилено карну відповідальність за поширення наркотиків. У 1948 році прийнято новий Карно-процесуальний кодекс, доповнений розробленими у 1948 році Верховним судом «Карно-процесуальними правилами»; у 1950-1960 роках розроблено заходи щодо прискорення і спрощення розслідування та розгляду справ у судах.

На завершення слід указати на інтенсивний розвиток у повоєнній Японії соціального законодавства. Його основи закладено в Конституції. Тут треба відзначити заборону примусової праці (стаття 18), право на труд (стаття 27), право трудящих на «колективні переговори» і «колективні дії». У 1990 роках видано закони про зайнятість.